

Кріжжік Катерина¹

Email: k.krizhik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1961-2202>

Чинники формування життєвих планів вимушених українських мігрантів

Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни. Матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни», 1-2 грудня 2023 року (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології).
– К.: Видавництво «Наукова столиця», 2024. – 329 с.

Масове переміщення, спричинене повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року, є наймасовішим з часів Другої світової війни. Станом на 14 листопада 2023 року в Європі було зареєстровано майже 6 мільйонів вимушених українських мігрантів [UNHCR, 2023a]. Понад 5 млн з них отримали статус тимчасового захисту в країнах перебування, і близько третини розглядають ідею подати документи на статус біженця [EU Agency for Fundamental Rights, 2023]. Відповідно до наявних даних, більшість біженців з України (76%) планують повернутися на батьківщину, але тільки 14% з них планують зробити це у найближчі три місяці, в той час як майже кожен четвертий українець ще не визначився або не планує повернутися взагалі [UNHCR, 2023b].

У дослідженнях міграції застосовується інституційна теорія для аналізу впливу політики та практики міжнародних організацій та урядів у формуванні рішень біженців про повернення [Dacin, Goodstein, Scott, 2002; Bousetta, 2010], теорія конфлікту [Braithwaite, 2018] для вивчення політичних та економічних умов та ресурсів в контексті їхнього впливу на рішення про переміщення, економічна теорія [Kuhlman, 1991], що дозволяє визначити вплив економічних факторів, у тому числі – доступу до роботи на ресурсів, на формування життєвих планів біженців, та культурна теорія, відповідно до якої на рішення про повернення впливають традиційні цінності та вірування, почуття обов'язку перед сім'єю та громадою та інші культурні фактори. Також в контексті прийняття рішень про переміщення застосовується теорія раціонального вибору [Glastra, 2018], яка передбачає, що такі рішення приймаються на основі раціонального порівняння переваг та недоліків повернення.

Крім того, активне застосування у дослідженні теорій міграції знайшли теорія соціального капіталу [Potocky-Tripodi, 2004] та теорія ідентичності [Wehrle, 2018]. Якщо перша пояснює повернення біженців наявністю в них міцних соціальних мереж та зв'язків у рідній країні і громаді, то друга стверджує, що на рішення повернутися впливає їхнє почуття ідентичності та

¹ Аспірантка Інституту соціології НАН України.

приналежності до батьківщини та культури. Неповорнення біженців відповідно розглядається цими теоріями як результат розбудови нових соціальних мереж в країнах перебування та формування нової ідентичності, у якій ключове місце займає приналежність до спільноти, що їх приймає [Cassarino, 2004]

У відповідності до кожного з вищеназваних напрямів, увага акцентується на різноманітних факторах, які визначають та обумовлюють процес повернення мігрантів.

Як зазначає Ghosh [2000], на рішення про повернення значною мірою впливають початкові мотиви міграції, а також тривалість перебування за кордоном і особливо умови, за яких відбувається повернення. За Cassarino [2004], вивчення формування життєвих планів мігрантів полягає не стільки в тому, щоб зосередитися виключно на добровільному вимірі повернення, скільки в усвідомленні рівня готовності до повернення, тобто бажання та готовності повернутися. Існуючі дослідження щодо бажання біженців повертатися надають широкий перелік мікро, мезо та макро факторів, включаючи умови в країні походження, зв'язки в країні перебування, особистісна мотивація, присутність або брак мотивуючих стимулів з боку держави, готовність до повернення та інші [Al-Rasheed, 1994; Cassarino, 2008; De Haas et al., 2015; Long, 2013; Omata, 2013; Tsuda, 2009].

Дослідники De Haas et al. [2015] вивчали інтенції повернення мігрантів з Марокко. Було виявлено, що вік і гендерний склад виявилися несуттєвими для інтенцій повернення, а тривалість перебування має позитивний вплив на імовірність бажання повернутися, свідчаючи про те, що значна частина марокканських мігрантів, можливо, планує повернення після досягнення пенсійного віку. Досвід міграції також має значення: ті, хто мігрував кілька разів, мають більшу схильність до повернення. Рівень освіти позитивно корелює з бажанням повернутися, хоча відносини і є нелінійними. В рамках дослідження було виявлено чіткий негативний зв'язок між соціокультурною інтеграцією та намірами повернутися, але відсутність впливу структурної інтеграції на ці наміри.

У дослідженні [Kunuroglu, Yagmur, Van De Vijver, & Kroon, 2018] ключовими чинниками повернення мігрантів були визначені наміри повернутися та вплив батьків. Значна частина була мотивована бажанням бути поруч із родиною, майбутнім виходом на пенсію, постійною тугою за батьківщиною та досвідом дискримінації в країні перебування. Інші міркування включали негативні перспективи працевлаштування та економічні умови в країні перебування в поєднанні з несприятливим соціально-культурним середовищем. Також було відзначено емоційні зв'язки з рідною країною, бажання партнера та занепокоєння щодо добробуту дітей. Дехто згадав сприятливіший клімат, міркування щодо здоров'я, відсутність мовних бар'єрів і потенційні політичні зміни в країні перебування як фактори впливу. Нарешті, деякі вказали на покращення соціально-економічних умов і збільшення можливостей у рідній країні як причини повернення.

В рамках написання дисертаційного дослідження, нами було проведено 28 інтерв'ю з людьми, більшість з яких (22) виїхали з України і досі перебувають за кордоном, а решта (6) – вже повернулися до України. В контексті повернення вимушених українських мігрантів, на основі наявних даних інтерв'ю було виявлено, що такі фактори, як вплив батьків, близькість до сім'ї, туга за домом, уявна дискримінація, несприятливі перспективи роботи, економічні умови, емоційні зв'язки, соціально-культурні труднощі, наявність можливостей у рідній країні, оскільки респонденти зазначали про їх прояв у різних способах і напрямках. Однак уявна дискримінація, фактори, пов'язані з дітьми, наявність можливостей, збільшення перспектив працевлаштування в рідній країні, кліматичні умови та конфлікти всередині спільнот мігрантів загалом розглядаються як такі, що мають менший вплив на рішення про повернення. Ці фактори можуть проявлятися по-різному, потенційно діючи в протилежному напрямку відносного того, як це описано у дослідженнях вищезазначених авторів. Так, зокрема, у життєвих ситуаціях вимушених українських мігрантів, чинник впливу батьків, навпаки, спрямований на те, щоб їхні діти продовжували перебувати у новій країні, а не поверталися на батьківщину, як про це йшлося у дослідженні Kunuroglu, Yagmur, Van De Vijver, & Kroon [2018].

Отже, вивчення міграції українців після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році акцентується на застосуванні різних теоретичних підходів для аналізу рішень про повернення або залишення. Це включає інституційну, конфліктну, економічну, культурну теорії, теорію раціонального вибору, соціального капіталу та ідентичності. Виявлено, що сімейні зв'язки, економічні умови, соціокультурна інтеграція, та ідентичність мають значний вплив на рішення мігрантів. Це доповнює кількісні дані про 8,2 млн вимушених мігрантів у Європі, з яких більше 5 млн отримали тимчасовий захист, і варіабельність інтересу до статусу біженця в різних країнах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Al-Rasheed M. The Myth of Return: Iraqi Arab and Assyrian Refugees in London [Electronic resource] / Madawi Al-Rasheed // Journal of Refugee Studies. — 1994. — Vol. 7, no. 2-3. — P. 199—219. — Mode of access: <https://doi.org/10.1093/jrs/7.2-3.199> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
2. Bousetta H. Institutional theories of immigrant ethnic mobilisation: Relevance and limitations [Electronic resource] / Hassan Bousetta // Journal of Ethnic and Migration Studies. — 2000. — Vol. 26, no. 2. — P. 229—245. — Mode of access: <https://doi.org/10.1080/13691830050022785> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
3. Braithwaite A. Refugees, forced migration, and conflict: Introduction to the special issue [Electronic resource] / Alex Braithwaite, Idean Salehyan, Burcu Savun // Journal of Peace Research. — 2018. — Vol. 56, no. 1. — P. 5—11. — Mode of access: <https://doi.org/10.1177/0022343318814128> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
4. Can I come as I am? Refugees' vocational identity threats, coping, and growth [Electronic resource] / Katja Wehrle [et al.] // Journal of Vocational Behavior. — 2018. — Vol. 105. — P. 83—101. — Mode of access: <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.10.010> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.

5. Cassarino J. Conditions of modern return migrants—Editorial introduction / J. Cassarino // *International Journal on Multicultural Societies*. — [S. l.], 2008. — P. 95—105.
6. Cassarino J.-P. Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited / Jean-Pierre Cassarino // *International Journal on Multicultural Societies*. — 2004. — Vol. 6, no. 2.
7. de Haas H. Return Migration as Failure or Success? [Electronic resource] / Hein de Haas, Tineke Fokkema, Mohamed Fassi Fihri // *Journal of International Migration and Integration*. — 2014. — Vol. 16, no. 2. — P. 415—429. — Mode of access: <https://doi.org/10.1007/s12134-014-0344-6> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
8. European Union Agency for Fundamental Rights. Fundamental Rights Report 2023 [Electronic resource] / European Union Agency for Fundamental Rights // European Union Agency for Fundamental Rights. — Mode of access: <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/fundamental-rights-report-2023> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
9. Glastra F. Learning Strategies of Highly Educated Refugees in the Netherlands: Habitus or Calculation? [Electronic resource] / Folke Glastra, Paul Vedder // *International Migration*. — 2010. — Vol. 48, no. 1. — P. 80—105. — Mode of access: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2009.00532.x> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
10. Kuhlman T. The Economic Integration of Refugees in Developing Countries: A Research Model [Electronic resource] / Tom Kuhlman // *Journal of Refugee Studies*. — 1991. — Vol. 4, no. 1. — P. 1—20. — Mode of access: <https://doi.org/10.1093/jrs/4.1.1> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
11. Long K. When refugees stopped being migrants: Movement, labour and humanitarian protection [Electronic resource] / K. Long // *Migration Studies*. — 2013. — Vol. 1, no. 1. — P. 4—26. — Mode of access: <https://doi.org/10.1093/migration/mns001> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
12. Managing migration: time for a new international regime? / ed. by B. Ghosh. — Oxford : [s. n.], 2000.
13. Motives for Turkish return migration from Western Europe: home, sense of belonging, discrimination and transnationalism [Electronic resource] / Filiz Kunuroglu [et al.] // *Turkish Studies*. — 2017. — Vol. 19, no. 3. — P. 422—450. — Mode of access: <https://doi.org/10.1080/14683849.2017.1387479> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
14. Omata N. The Complexity of Refugees' Return Decision-Making in a Protracted Exile: Beyond the Home-Coming Model and Durable Solutions [Electronic resource] / Naohiko Omata // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. — 2013. — Vol. 39, no. 8. — P. 1281—1297. — Mode of access: <https://doi.org/10.1080/1369183x.2013.778149> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
15. Potocky-Tripodi M. The Role of Social Capital in Immigrant and Refugee Economic Adaptation [Electronic resource] / Miriam Potocky-Tripodi // *Journal of Social Service Research*. — 2004. — Vol. 31, no. 1. — P. 59—91. — Mode of access: https://doi.org/10.1300/j079v31n01_04 (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
16. Tina Dacin M. Institutional Theory and Institutional Change: Introduction to the Special Research Forum [Electronic resource] / M. Tina Dacin, Jerry Goodstein, W. Richard Scott // *Academy of Management Journal*. — 2002. — Vol. 45, no. 1. — P. 45—56. — Mode of access: <https://doi.org/10.5465/amj.2002.6283388> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
17. Tsuda T. Diasporic Homecomings: Ethnic Return Migration in Comparative Perspective / Takeyuki Tsuda. — [S. l.] : Stanford University Press, 2009.

18. UNHCR. Lives on hold: Intentions and Perspectives of Refugees and IDPs from Ukraine #4 [Electronic resource] / UNHCR // UNHCR Operational Data Portal (ODP). — Mode of access: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/101747> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.
19. UNHCR. Ukraine Refugee Situation [Electronic resource] / UNHCR // Operational Data Portal. — Mode of access: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (date of access: 20.11.2023). — Title from screen.

Кузьмін Віктор¹

Email: kuzmin2v@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4940-9395>

Соціальні та психологічні чинники формування професійної кар'єри особистості

Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни. Матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни», 1-2 грудня 2023 року (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології).
— К.: Видавництво «Наукова столиця», 2024. — 329 с.

Тенденції останніх років впливають на те, що роботодавці (як в органах публічної влади, так і в бізнес-середовищі) частіше зосереджують увагу не лише на професійних, ділових якостях та інтелектуальному рівні особистості, але й на творчих, комунікаційних і аналітичних здібностях, масштабі мислення, інших характеристиках і цінностях, що, безумовно, мають відповідати цінностям/запитам компанії та одночасно сприяти кар'єрному зростанню.

Разом з тим, в умовах невизначеності саме розуміння соціально-психологічних особливостей формування професійної кар'єри особистості вважаємо першочерговим, по-перше, для впровадження демократичних принципів функціонування компанії та реалізації можливостей побудови партнерських відносин всередині конкретної організації, ефективній співпраці обох сторін (роботодавця і працівника) на взаємовигідних умовах, а по-друге, для створення сприятливих умов щодо розширення професійних горизонтів особистості, задоволення нею власних фінансових та інших потреб.

У зарубіжних джерелах аналіз питань щодо формування кар'єри особистості, пошуку власної ідентичності у процесі професіоналізації можна знайти, приміром, у Е. Еріксона, Д. Сьюпера, Ф. Хайдера, С. Кові, Р. Мансфілда [1-3]. Проблематику побудови професійної кар'єри у вітчизняній науковій думці доволі глибоко вивчали зокрема такі автори як:

¹ Кандидат соціологічних наук, доцент, учений секретар, Національний університет «Запорізька політехніка».